

Orosz Ágnes

A jóléti állam rezsimtípusai az Európai Unióban¹

Types of welfare state regimes in the European Union

Jelen tanulmány hierarchikus klaszterelemzést alkalmazva vizsgálja az európai jóléti államok rezsimtípusainak fennmaradását, valamint időbeli változásait. A kutatás a rezsimszemlélet révén meghatározza a rezsimspecifikus tényezőket, és arra a kérdésre keresi a választ, hogy az Európai Unióban milyen szociális modelleket figyelhetünk meg, valamint hogy ezek a modellek a vizsgált időtávon belül hogyan változtak. A hierarchikus klaszterelemzés eredményei alapján azt a megállapítást tehetjük, hogy az európai jóléti modellek továbbra is egyértelműen elkülönülnek, kivéve az angolszász modellt, továbbá a tradicionális európai jóléti modellek mellett a kelet-közép-európai jóléti rezsím is megjelenik.

Kulcsszavak: jóléti állam, jóléti rezsím, hierarchikus klaszterelemzés

The article examines a set of quantitative social indicators, using hierarchical cluster analysis, in order to overview how welfare regimes in the European Union exist and change over time. Regime typologies of the welfare state are major tools of generalising across the advanced welfare states. Our results indicate that, first, the previously known types of welfare state regimes within the European Union proved to be distinct types indeed, with the exception of the Anglo-Saxon model, and second, the East Central European type of welfare state regime has emerged.

Keywords: welfare state, welfare regime, hierarchical cluster analysis

Orosz Ágnes PhD, egyetemi adjunktus, NKE Közgazdaságtani és Nemzetközi Gazdaságtani Tanszék, tudományos munkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet. E-mail: oroszagnes@uni-nke.hu

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Egyed István Posztdoktori Program keretében a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

Bevezetés

A jóléti állapot tekinthetjük a kapitalista gazdaság egyik legfontosabb alkotóelemének. (Sapir, 2006) A fejlett nyugati társadalmak különféle módokon oldják meg a társadalmi szükségletek kielégítését, ezért is találunk különféle jóléti rezsimeket (modelleket) a világban. Az állam szerepet vállalhat az „egészségügy, lakhatás, szegényellátás, társadalombiztosítás és egyéb szociális területek ellátásában” (Ginsburg, 1979:3), azonban ezt számos különböző konstellációban teheti.

A jóléti állam rezsimtípusainak a vizsgálata releváns egyrészt amiatt, hogy a pénzügyi és gazdasági válság még jelenleg is érezteti hatását Európában. Az elmúlt évek adósság- és növekedési válsága Európa egyes területein, a jóléti állam működését megnehezítő öregedő társadalom problematikájával együttesen egyértelműen megkérdőjelezi a jóléti állam fenntarthatóságát. Ezen kihívások tükrében a tanulmány megvizsgálja a jólétiállam-rezsimek reakcióit, különös tekintettel a pénzügyi és gazdasági válság okozta folyamatokra. Válság során alapvető ellentmondás feszegeti a szociális ellátórendszer, a szociális politikák finanszírozására szánt állami bevételek megcsappannak, míg a megnövekedett kereslet (nagyobb számú rászoruló, kedvezményezett) okán a kiadások megugranak. A tanulmány másrészt abból a szempontból tekinthető relevánsnak, hogy a jóléti rendszerek jövőbeni működtetését az egyes országokban különböző mértékű, de mindenütt jelen lévő, felerősödött kényszerek mellett kell megoldani. Ezek a folyamatok egyszerre igényelnék az állami kiadások lefaragását, köztük a szociális kiadások visszavágását is, miközben a szociális kiadások immanensen anticiklikus jellegűek, megnehezítve a kiadáscsökkentést.

A tanulmány első részében röviden felvázolom a kapcsolódó elméleti keretrendszert, illetve az elméletre alapozva a tanulmány fő hipotézisét. A második fejezetben bemutatom a módszertant, a hierarchikus klaszteranalízis alkalmazásának feltételeit és relevanciáját, illetve az alkalmazott változókat. Az empirikus vizsgálatot a harmadik fejezet tartalmazza, rezsimekre bontva az eredményeket az 1995–1997 és a 2014–2016 időszakokra vonatkozóan. A tanulmány a főbb megállapítások összefoglalásával zárul.

Elméleti keretrendszer

A különféle tipológiákat gyakran alkalmazzák a társadalomtudományokban komplex jelenségek vizsgálatára. Ez a módszertan az összehasonlító elemzések legalkalmasabb eszköze a hasonlóságok és különbözőségek meghatározására. (Midgley, 1997) A jóléti állam rezsimtípusainak, rendszereinek elemzése gyakran alkalmazott és elismert módszertani megközelítés az általánosítható következtetések levonására. (Ferragina – Seeleib-Kaiser, 2011)

Összehasonlító-analitikus módszertan alkalmazásával sikeresen elemezhetőek az Európai Unió különféle jólétiállam-típusai. A jóléti államok széles palettáján csak néhány klaszter különül el élesen a többi modelltől. Minden egyes ilyen jóléti rezsim a jóléti politikák, programok és irányelvek különböző konfigurációját jelenti (Inglot, 2008), így alakítva ki a „jóléti kapitalizmus” eltérő megjelenési formáit. (Esping-Andersen, 1990).

Esping-Andersen tekinthető a jóléti rendszerek legelismeretebb és kétségkívül a legtöbb idézett kutatójának. Az 1990-es legjelentősebb műve, *A jóléti kapitalizmus három világa* a leggyakrabban alkalmazott kiindulási pontja a jóléti tipológiákat alkalmazó társadalomtudományi kutatásoknak. Ez a fajta tipizálás a Max Weber (1949/2011) által meghatározott ideáltípusokon alapszik, amelyek így a társadalomtudományi vizsgálódás alapvető eszközei lehetnek. Az Esping-Andersen (1990) által kidolgozott tipológia a liberális, a konzervatív és a szociáldemokrata jóléti rezsimeket különítette el. A hármas tipizálás széles körű alkalmazása mellett számtalan módosításon, kiegészítésen is átesett, és természetesen gyakran kritizálják is az alkalmazását.

Csaba és Tóth (1999) szerint a jóléti államok az allokációs és disztributív döntések intézményi megoldásai alapján tipizálhatóak. Ebben a keretben az állami beavatkozás a szabályozáson, a jövedelem-újraelosztó programok és a közületi szektor egy részének működtetése révén valósulhat meg. „A jóléti szektorban az állami és nem állami intézmények részben helyettesíthetik egymást (vagyis az állami beavatkozásnak lehet 'kiszorítási hatása'), részben egymással komplementer viszonyban állnak.” A különböző tulajdonosi hátterű intézmények kombinálásával kialakul »a jólét vegyes gazdasága« például a több pillérre épülő nyugdíjrendszerekben”. (Csaba-Tóth, 1999:20)

Az európai államok jóléti rendszereit Sapir (2006) foglalta össze teljeskörűen, amelyek sok hasonlóságot mutatnak az Esping-Andersen (1990) által alkalmazott klasszifikálással. Természetesen jelentős különbségek vannak a nemzeti jóléti rendszerek között, azonban alapvető sajátosságaik alapján Sapir (2006) négy európai szociális modellt² különített el empirikus vizsgálatai eredményeképpen a szociálpolitikai és munkaerőpiaci szabályozás eltérései szerint: ezek az északi, az angolszász, a kontinentális, valamint a mediterrán modell. Felvetődik a kérdés, hogy az Európai Unió új tagállamai hol jelenjenek meg, új modellt alkotnak-e, vagy közelítenek valamely már létező rezsimtípushoz. A kelet-közép-európai országok jólétiállam-modelljével kapcsolatos elméleti vita nem dönthető el egyértelműen. (Adascalitei, 2012) Egyik álláspont szerint a KKE-országok önálló modellt alkotnak (Cerami, 2005; Deacon, 1992), azonban elterjedt az a nézet is, hogy ezek az országok még átmeneti időszakban vannak, így közelítenek valamely létező modellhez. (Esping-Andersen, 1996) Egyértelmű, hogy Kelet-Közép-Európa politikai és gazdasági fejlődése a második világháborút követő időszakban jelentősen eltért a Nyugat-Európa által követett úttól, azonban mégis több szerző azzal érvel, hogy a régió gazdasági-társadalmi fejlődése párhuzamos volt a nyugat-európaival (Tomka, 2004; Pénzes et al., 2014),

² 1. A skandináv modell (Dánia, Finnország és Svédország, valamint Hollandia), amely a legmagasabb szintű szociális kiadásokkal és univerzális jóléti ellátással jellemezhető, továbbá kiterjedt és aktív munkaerőpiaci intervenciókkal és erős szakszervezeti működéssel (szociáldemokrata modell Esping-Andersen tipológiájában). 2. Az angolszász modell (Írország és az Egyesült Királyság) esetében a szociális védelem leginkább utolsó mentővárként értelmezhető. Pénzügyi juttatásokban elsősorban a munkaképes korú lakosság részesül, továbbá a modell a gyenge szakszervezetek, a bérek jelentős és fokozódó szóródása, továbbá az alacsony keresetű foglalkoztatás magas aránya jellemzi. 3. A kontinentális modell (Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország és Luxemburg) országaiban a legnagyobb arányban biztosításalapú, nem foglalkoztatáshoz kötött juttatásokat és öregségi nyugdíjat alkalmaznak. 4. A mediterrán modellben (Görögország, Olaszország, Portugália és Spanyolország) a legfőbb juttatás az öregségi nyugdíj, ahol jelentős a foglalkoztatás védelme és a korai nyugdíjazás, hogy elősegítse a munkaképes korú népesség munkaerőpiaci részvételét. A szakszervezetek szerepe jelentős, a kollektív szerződések széles körű alkalmazásának köszönhetően a bérkülönbségek alacsonyak.

sőt, megfigyelhetőek olyan időszakok, amikor konvergált azzal. (Berend, 1996) Például Magyarország esetében megállapítható, hogy a szociális kiadások szintje elmaradt a fejlett jóléti államokétól, de megközelítette a fejlett európai országokét (például Nyugat-Németországot, vagy Olaszországot) az 1980-at követő időszakban, valamint folyamatosan nőtt a társadalombiztosításra fordított kormányzati kiadás is. (Kornai, 1993)

A posztszocialista országokon belül sajátos helyet foglalt el Magyarország, mivel a legkiterjedtebb szociális rendszer itt alakult ki. Kornai (1992:507) szerint „a magyar jóléti állam »koraszülött«. Általános megfigyelés, hogy szoros pozitív összefüggés van egy ország gazdasági fejlettsége és jóléti szolgáltatásainak méretei között. Nem a fejlettség az egyedüli, de kétségtelenül az egyik alapvető meghatározó tényező.”³ Idővel a „koraszülött jóléti állam” koncepcióját az egész régióra alkalmazták, elfogadottá vált az a nézet, hogy „a szociális gondoskodás kalibrálásánál legelőször is tekintetbe kell venni a szóban forgó országok fejlettségi szintjét, és vissza kell venni a jóléti ígéretekéből. Olyan típusú szociálpolitikát kell gyakorolni, amely arányban áll az országok „teherviselő képességével”. (Andor, 2017:4) A régió közös történelmi öröksége olyan intézményi környezet és normák kialakulásához vezetett, amelyek eredményeként a KKE-országok elkülönültsége a régi tagállamoktól erősebb, mint az egymás közötti különbségük. (Farkas, 2011:419) Esping-Andersen (1996) azonban visszautasította, hogy további jóléti modellt is adjon létező klasszifikációjához, mivel úgy gondolta, hogy a KKE-országok átalakuló gazdaságok, így később úgyis valamelyik létező modell irányába fejlődnek majd tovább, ez pusztán idő kérdése. Összességében megállapítható, hogy ezek az országok intézményi hasonlóságai révén nagy valószínűséggel egy önálló jóléti modellt alkotnak. Jelen tanulmány alapvető feltevése, hogy az Európai Unió posztszocialista országai egy különálló klasztert képeznek.

Az „európai szociális modell” esetében általános vélekedés, hogy az európai jóléti államok egyre hasonlóbbá válnak, hiszen az Európai Unió aktívan igyekszik előmozdítani a szorosabb szociálpolitikai koordinációt. Ennek oka, hogy szükséges az európai szociális modell megőrzése, megerősítése, illetve jobbá tétele egyes területeken. (Büchs, 2009) A gazdasági és társadalmi változások a jóléti intézmények jelentős reformját követelik meg, ami azonban kétségbe vonhatja az intézmények életképességét és alkalmazkodni tudását. (Berend, 2003)

A rezsimszemlélet révén meghatározhatóak a rezsimspecifikus tényezők az Európai Unió országaira nézve, illetve választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy milyen szociális modelleket figyelhetünk meg az EU-ban, valamint hogy ezek a modellek a vizsgált időtávon belül hogyan változtak.⁴

A fentebb vázolt elméleti keretrendszer figyelembevételével az alábbi hipotézis határozható meg: Az európai jóléti modellek rezsimspecifikus tényezői hosszú távon is fennmaradnak.

³ A jelenség részletes ismertetéséhez lásd még többek között: Kornai (1993, 1996, 1997). A posztszocialista átmenet „sokszólamúságát” részletesen elemzi: Csaba (2000).

⁴ A tanulmány terjedelmi korlátok és az adatok hozzáférhetősége okán számos leegyszerűsítést alkalmaz, ami így gátolja a jóléti államok teljes körű elemzését. Olyan rendkívül lényeges tényezők esnek kívül a vizsgálat horizontján, mint az adott társadalmak és gazdaságok globális beágyazottsága, gazdasági, társadalmi és politikai (demokratikus kultúra) fejlettsége vagy a történelmi és civilizációs hagyományok, a vallási és morális hagyományok (protestáns, katolikus, ortodox vagy éppen iszlám és zsidó szövevények).

Módszertan és változók

A hierarchikus klaszteranalízis bizonyítottan a legmegfelelőbb módja, hogy előre meghatározott változók alapján homogén csoportokat hozzunk létre (Rapkin–Luke, 1993), így ezzel a módszerrel vizsgálható az európai jóléti rezsimek időbeli változása. A módszert azért nevezik hierarchikusnak, mivel kiinduló állapotban minden egyes elem egy önálló klaszter, majd az összes vizsgálandó elemre meghatározzuk az egymástól mért távolságokat, és azokat vonjuk össze következő lépésben, amelyeknek a legkisebb a távolsága. Az összevonás addig folytatódik, amíg az összes elem egy nagy klaszterbe nem adódik össze. (Simon, 2006) A hierarchikus klaszterezés további előnye, hogy a klaszterek végső számát nem kizárólag statisztikai módszerek határozzák meg, hanem az elméleti felvételek is fontos szerepet játszanak, így lehetőséget enged egyéni mérlegelésre.

A kutatás empirikus elemzésének alapját Saint-Arnaud és Bernard 2003-as, valamint Fenger 2007-es tanulmánya adja, amelyek legfőbb célja az Esping-Andersen (1990) által meghatározott jóléti rezsimek validálása volt. Az általuk meghatározott hierarchikus klaszteranalízis módszertanát alkalmazva, viszont nem kizárólag OECD-adatok használatával új tudományos eredmények érhetőek el. Ennek a módszertannak az alkalmazásával vizsgálható, hogy a kelet-közép-európai régió jóléti államai szignifikánsan eltérnek-e a tradicionális jóléti modellektől, vagy a már meglévő modellek valamelyikéhez tartoznak-e.

Mivel az alkalmazott módszertan kizárólag az esetek egymáshoz viszonyított hasonlóságára épül, így a kapott eredmények egyértelműen a vizsgált változók kiválasztásától függenek. A felhasznált változók kiválasztása nem lehet önkényes, fontos, hogy elméleti megfontolások figyelembevételével történjenek. A jelen tanulmányban felhasznált változók köre nagymértékben megegyezik a Saint-Arnaud és Bernard 2003-as, valamint a Fenger 2007-es tanulmányában használtakkal. A hivatkozott tanulmányokban alkalmazott változók a jóléti rezsimek három dimenziójára vonatkoztak: szociális helyzet mutatói, kormányzati politikák és politikai részvétel (bizalom). Abból kifolyólag, hogy az SPSS-program nem tudja kezelni a hiányzó változókat a hierarchikus klaszterelemzés esetében, egyes felhasznált változók módosításon mentek keresztül, illetve kimaradtak a vizsgálatból annak érdekében, hogy a teljes Európai Unióra és az 1995 és napjaink közötti időszakra vonatkozóan elvégezhető legyen az elemzés. Ennek a módosításnak az eredményeként egy 18 változóból álló, a teljes EU-ra vonatkozó adatbázis jött létre, amelyet a függelék tartalmaz. Az elemzés az 1995 és napjaink közötti időszakot öleli fel, két időszakban végezve el a klaszterelemzést: 1995–1997, valamint 2014–2016. Az egyszéri kiugró értékek torzító hatása szűrhető ki azáltal, hogy mindkét időszakban az összes változó esetében a három év átlaga szerepel.

A klaszterelemzés során az alábbi technikai döntések születtek. Egyrészt, minden változót szükséges 0 és 1 közötti intervallumban standardizálni annak érdekében, hogy az előzetesen az össze nem mérhető változók is azonos skálára kerüljenek. Másrészt, az objektumok közötti távolságok mérésére a négyzetes euklideszi távolságot alkalmazzuk, mivel ez tekinthető általánosan elfogadott és a leginkább egyértelmű módszernek. (Burns–Burns, 2008) Harmadrészt, a klaszteren belüli legmagasabb fokú homogenitása (minimális szórás csoporton belül) biztosítása érdekében a Ward-módszer alapján határozzuk meg a távolságot. A Ward-módszer lényege, hogy „a klaszteren belüli pontokra kiszámítjuk az átlagot, illetve a pontok átlagtól való négyzetes eltéréseinek összegét,

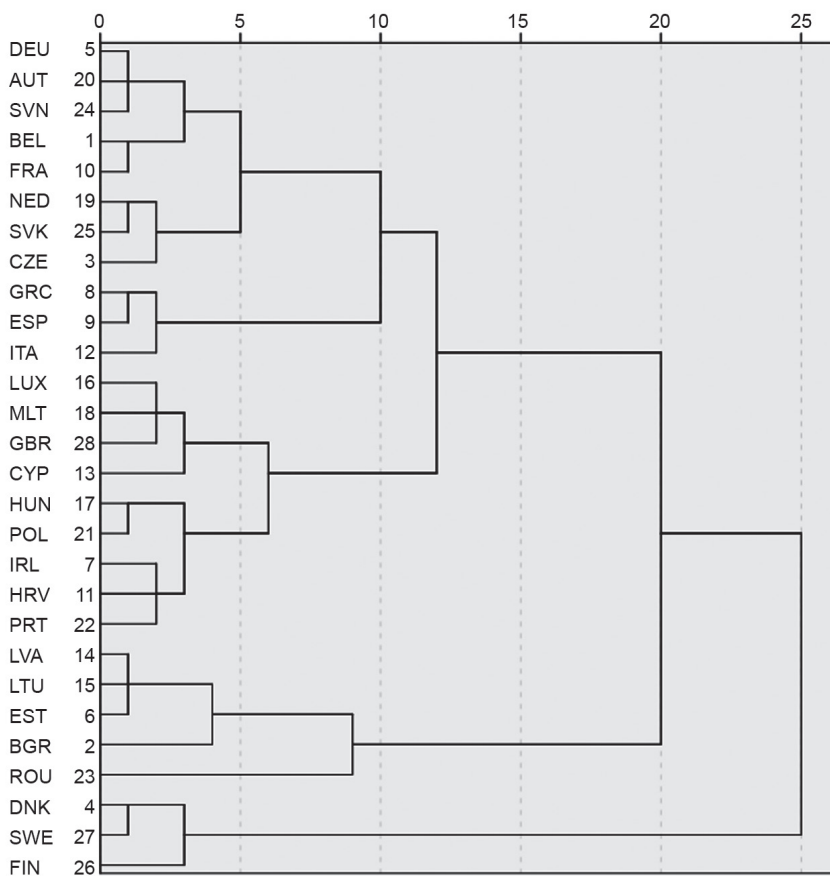

és azt a pontot vagy klasztert vonjuk be a nagyobb klaszterképzéshez, amely bevonásával az eltérésnegyzetösszeg növekménye a legkisebb”. (Simon, 2006:636)

Az elméleti alapokat figyelembe véve előzetesen a négy tradicionális európai jóléti modell megléte mellett egy ötödik kelet-közép-európai jólétiállam-rezsim megjelenését várjuk. A tanulmány a következőkben összefoglalja az empirikus eredményeket az 1995–1997 és a 2014–2016 időszakokra vonatkozóan.

Empirikus eredmények

Az 1. és 2. ábrán látható dendrogram mutatja a hierarchikus klaszterelemzés eredményét az 1995 és 1997, valamint a 2014 és 2016 közötti időszakokra vonatkozóan.

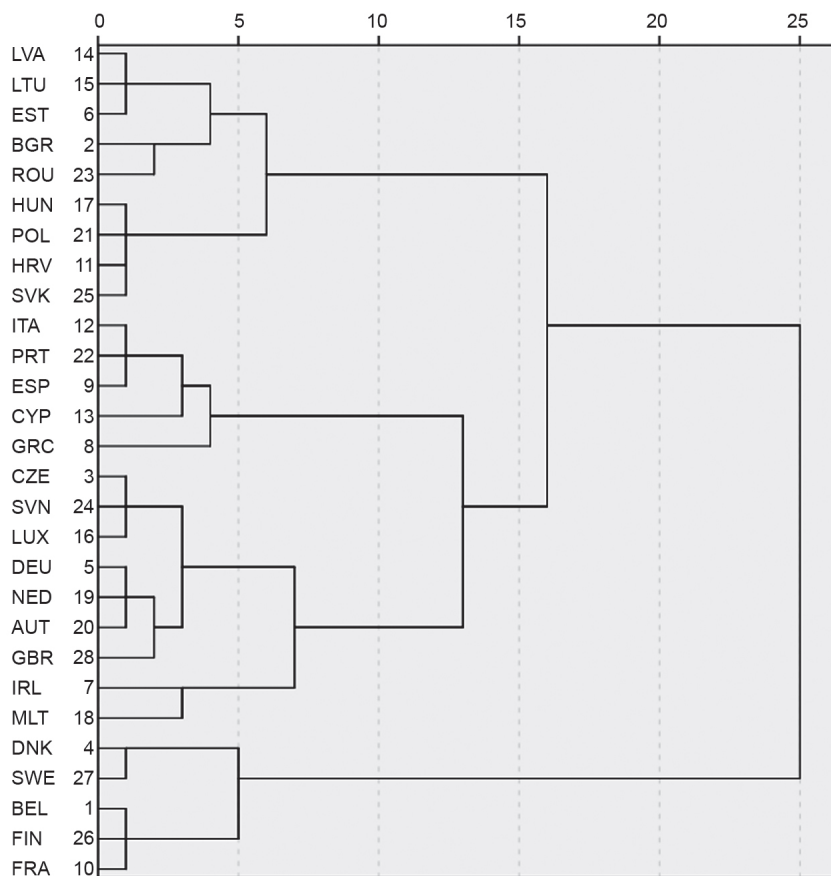
1. ábra

A hierarchikus klaszterelemzés dendrogramja 1995–1997, EU28

Forrás: saját szerkesztés

Az első és a második dendrogram alapján is egyértelműen kirajzolódnak a tradicionális európai jóléti rezsimok, valamint a közép-kelet-európai régió (balti és a balkáni országok az első időszakban) elkülönültsége is egyértelmű. A továbbiakban az egyes jóléti modellek általános jellemzése, sajátosságai, illetve a klaszterelemzés alapján levonható időbeli változásai kerülnek bemutatásra.

2. ábra

A hierarchikus klaszterelemzés dendrogramja 2014–2016, EU28

Forrás: saját szerkesztés

Kontinentális modell

A kontinentális modell esetében a legnagyobb szerep a társadalombiztosítás rendszerének jut, amely alanyi jogú ellátást biztosít az állampolgárok számára. A modellt leginkább a bőkezűen nyújtott jövedelemhez kötött, rászorultsági alapú ellátások jellemzik,

amelyeket foglalkoztatásalapú társadalombiztosítási rendszereken keresztül finanszíroznak. (Zeitlin, 2003) A társadalombiztosítás rendszerében mind a munkavállalónak, mind a munkaadónak kiemelt szerepe van, amelyben a befizetés számukra kötelező. (Nedelka, 2012) Főként biztosítássalapú munkanélküli-segélyeket (méltányos) és öregkori nyugdíjakat juttatnak úgy, hogy közben elkötelezik magukat a költségvetési feyelem mellett. Hangsúlyos a jövedelem-egyenlőtlenségek alacsonyan tartása, amely csak a foglalkoztatás rovására valósulhat meg. (Hemerijck–Marx, 2010) A kontinentális jóléti államokban erősek a szakszervezetek, bár a tagságuk hanyatlik, továbbá hangsúlyos a kollektív bértárgyalások rendszere. (Zagyi, 2011)

Az első dendrogramon egyértelműen elkülönülnek a kontinentális jóléti modellek. A vizsgált változók alapján Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország és Szlovénia mutatja a kontinentális rezsím sajátosságait. Szlovénia kontinentális klaszterbe történő besorolása nem meglepő, hiszen a posztoszocialista európai országok között a legfejlettebbnek tekinthető. (Kouba–Grochova, 2013) Az 1995–1997-es időszak adatai alapján még a Cseh Köztársaság, Szlovákia, valamint Hollandia is leginkább ebbe a klaszterbe sorolható, viszont az ő esetükben már jelentősen nagyobb a távolság.

Gazdasági teljesítményüket tekintve a kontinentális jóléti államok az 1990-es évek közepétől kezdődően egyre nagyobb eltéréseket mutattak. A kontinentális jóléti modell országaiban a jóléti intézményeket érintő reformokat az 1990-es évek elején bekövetkező válságok kényszerítették ki, amelyek a költségvetési hiány megnövekedéséhez vezettek többek között Franciaországban és Németországban. A reformintézkedések legfőbb célja a szociális kiadások csökkentése volt oly módon, hogy a jóléti modell legfőbb vonásai fennmaradjanak. Ilyen jóléti rendszert érintő reformoknak tekinthetőek a német konszolidációs reformok (Palier, 2006) vagy a francia szektorális reformok (például: az 1995-ös egészségügyi reform, az öregségi nyugdíjak meghatározásának új formája). (Palier, 2000)

A legfrissebb adatok alapján a kontinentális modell esetében valamelyest átrendeződést figyelhetünk meg. Ausztria, Németország és Hollandia mellett Luxemburg is ebbe a klaszterbe került, továbbá Szlovénia és a Cseh Köztársaság továbbra is a kontinentális jóléti modell tulajdonságait mutatja. Meglepő, hogy a 2014–2016-os időszakra vonatkozóan Franciaország és Belgium nem a kontinentális modell országaival, hanem az északi modellel mutatnak hasonlóságot. Ennek egyik legfőbb oka nem a jelentős jóléti reformokban keresendő, hanem a vizsgált változók megválasztásában. Franciaországban az államháztartási kiadások GDP-hez viszonyított aránya a legmagasabb volt az EU-n belül 2016-ban, és míg más kiadási és bevételi mutatóban a francia értékek leginkább az északi modellel mutattak hasonlóságot.

A 2008–2009-es válságot követően a kontinentális modell országai egyszerre voltak képesek stabilizálni közpénzügyeiket, miközben a foglalkoztatást is szinten tudták tartani. A jóléti juttatásokban részesülők aránya viszonylag stabil maradt, mivel ezekben az országokban (különösképpen Németországban és Ausztriában) nem ugrott meg drasztikusan a munkanélküliek száma. Ez azért fontos, mivel általánosságban a kontinentális modell országai bőkezűen nyújtják a munkanélküli-juttatásokat.

Mediterrán modell

A kezdeti adatok figyelembevételével megállapíthatjuk, hogy a mediterrán klaszter el különül a többi európai jóléti modell-típustól. Portugália az 1995–1997-es adatok figyelembevételével még nem ebbe a klaszterbe került, viszont a 2014–2016-os időszakban már teljes a mediterrán klaszter, és a vizsgált jellemzők alapján Ciprus jóléti modellje is a többi mediterrán országgal mutat hasonlóságot.

A mediterrán klaszter jóléti államai nemcsak a vizsgált változóknak, valamint a földrajzi közelségük miatt hasonlíthatnak olyan nagy mértékben egymásra, hanem közös történelmi és kulturális örökségük miatt is. Sajátos jóléti modelljüket többek között az alábbi tényezők formálták: autoriter vagy kifejezetten diktatorikus rendszerek hagyatéka, a vallás (különösképpen a katolicizmus), a család mint jólétet biztosító intézmény, illetve a viszonylag kezdetleges jóléti intézményrendszer. (Gal, 2010) A mediterrán jóléti modellt a kiadások relatíve alacsonyabb szintje, társadalombiztosítási járulékok dominanciája és a rászorultsági alapon nyújtott ellátások jellemzik. (Bonoli, 1997) Az utolsó két jellemző révén elmondható a modellről, hogy az első időszakban leginkább a kontinentális modellel mutat hasonlóságot. A mediterrán modell országaiban állandósulni látszik a lemaradás, illetve egyre nagyobbakká válnak a mindig is jelentős mértékű regionális egyenlőtlenségek (az iparosodott és nem iparosodott részek között). (Rangone–Solari, 2012)

A mediterrán jóléti rendszer fejlődését alapvetően meghatározta, hogy erőteljesen támaszkodott a családra, a gyerek- és idősellátás intézményei fejletlenek voltak, univerzális ellátás helyett reziduális, fragmentált szolgáltatásokat nyújtott. A jóléti rendszeren belül kitüntetett szerep jutott a nyugdíjrendszernek, amely a foglalkoztatási státusz, azaz a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely védelmét szolgálta a nyugdíjas években. Továbbra is domináns a „férfi családfenntartó” modell, habár megfigyelhető elmozdulás a „kétkeresős” családmodell irányába. (Farkas, 2013)

A 2008–2009-es globális pénzügyi és gazdasági válság a nagy világválság óta bekövetkezett legmélyebb recessziót hozta a mediterrán országok számára. A mediterrán modell országaiban a GDP-arányosan mért szociális kiadások 2012-ig folyamatosan nőttek, ez viszont nem a jóléti rendszerek hatékony működésének köszönhető, hanem a gazdasági teljesítmény romlásának (például Görögországban a szociális kiadások reálszintje 83%-ra csökkent 2013-ban 2007-es bázison). Ezzel párhuzamosan viszont drámai módon megugrott a társadalmon belül a jóléti rendszerektől függők aránya, különösképpen a munkanélküliek száma. A válságok jelentős hatással vannak a jóléti államok működésére, a jól működő szociális védelmi rendszerek megnövelik a szociális célú kiadásokat recesszió során, majd pedig a kilábalás során folyamatosan csökkentik azokat, így „automatikus stabilizátorként” működhetnek. A mediterrán modell országaiban azonban a szociális védelmi kiadások csak a válság első éveiben nőttek. Az aggregált szociális kiadások reálszintje 2012-ben jelentősen alulmúlta a 2007-es szintet Görögországban, kismértékben csökkent Portugáliában, valamint Spanyolországban és Olaszországban is csak minimálisan növekedett. A megszorítások hatására szükséges

volt a szociális kiadások csökkentése a mediterrán modell országaiban, meg akkor is, ha a munkanélküliség megugrása drasztikus volt, és jelenleg is folytatódik. A mediterrán országok mindegyikében megszorításokat vezettek be, habár eltérő fokkal és körülmények között. Görögországban és Portugáliában a megszorításokat az EU, az ECB és az IMF együttesen felügyeli, aminek következtében ezek az országok elvesztették autonómiájukat a költségvetési döntések felügyelete fölött. Spanyolország pénzügyi megsegítését az EU hagyta jóvá, így itt kevésbé szigorúak a feltételek. Olaszország esetében viszont a megszorításokat teljes egészében a piac kényszerítette ki (magas hozamfelár az állampapír-kibocsátásoknál). (Matsaganis, 2013) A jóléti állam a mediterrán modell esetében nem volt képes ellátni az automatikus stabilizáló feladatát.

Azzal a komoly kihívással néznek szembe a mediterrán modell országai, hogy milyen módon lesznek képesek a megszorítások közepette úgy átalakítani szociális politikájukat, hogy azok a tradicionális (öregségi, munkanélküliségi, egészségügyi) juttatások mellett képesek legyenek az új társadalmi kihívásoknak⁵ is megfelelni (például: fiatalok, nők megváltozott helyzete, bevándorlók).

Angolszász modell

Az empirikus vizsgálat kizárólagos európai fókusza miatt nem különült el egy angolszász klaszter. Az első dendrogram alapján megállapítható, hogy a vizsgált jellemzők szerint az Egyesült Királyság, Luxemburg, Málta és Ciprus tekinthető a leginkább hasonlóknak. Általánosságban ezek az országok az 1995–1997-es időszakban a szociális kiadások és az államháztartás relatív alacsony szintjével, valamint jelentős jövedelem-egyenlőtlenségekkel jellemezhetőek. A kezdeti időszakban Írország Horvátországgal, Magyarországgal, Lengyelországgal és Portugáliával került egy klaszterbe. Ezek az országok 1994 után egyaránt visszaszorították jóléti kiadásaikat, illetve jelentős mértékben privatizálták az állami vagyont. (Hemerijck, 2013) Megállapítható, hogy nem a rezsimspecifikus tényezők megléte vezetett ennek a hibrid klaszternek a kialakulásához, hanem a gazdaságpolitikájuk legfőbb trendjeinek hasonlóságai.

Az angolszász jóléti modell általánosságban a piaci megoldásokat igyekszik támogatni, az állam szerepe reziduális, a szociális védőháló a valóban rászoruló társadalmi rétegekre terjed ki. (Esping-Andersen, 2002) Az angolszász jóléti rendszer arra az alapelve épül, hogy a szabadon működő piacok inherens módon hozzájárulnak az egyén jólétének maximálásához, így a legfontosabb az esélyegyenlőség biztosítása. (Hemerijck, 2013) „Minden olyan intézkedés, amely korlátozza a szabad piacok működését, kivéve néhány közszolgáltatást, mint például a jog és közrend, veszélyezteti az egyéni szabadság elérését.” (Iversen–Wren, 1998:514) Azonban például az Egyesült Királyságban és Írországban is az egészségügyi ellátás állampolgári jogon jár mindenkinek, ami

⁵ A posztindusztriális társadalomba történő átmenet során az emberek újfajta kockázatokkal szembesülnek, amelyek egyrészt a munkaerőpiac megváltozásából (képzetlen munkaerő iránti csökkenő kereslet), másrészt a nők nagyobb munkavállalási hajlandóságából, harmadrészt az idősök társadalmi belüli növekvő arányából, valamint negyedrészt a magánjellegű jóléti szolgáltatások növekvő arányából erednek. (Taylor–Gooby, 2004)

teljesen ellentmond a liberális elveknek. (Tomka, 2008) Az általános alapelveken túl megállapítható, hogy például a brit jóléti állam számos olyan reformintézkedésen esett keresztül az elmúlt években, amelyek a kontinentális modell sajátosságaira emlékeztetnek. Ezt támasztja alá a klaszterelemzés eredménye is, a 2014–2016-os időszakot vizsgálva az Egyesült Királyság a kontinentális modell országai közé került, Írország és Málta is leginkább ezzel a klaszterrel mutat hasonlóságot.

Mindkét angolszász állam vezetett be a jóléti rendszerüket érintő reformokat már a 2008–2009-es válság kirobbanása előtt, azonban a válság hatására az Egyesült Királyság a teljes jóléti rendszerét átstrukturálta, jelentős mértékben csökkentve a jóléti kiadásait. (Taylor-Gooby, 2013) Az ír jóléti reformokat egy szélesebb körű megszorításokat tartalmazó csomag részeként vezették be, így az ír kormányzat kisebb mozgástérrel bírt ezek kialakításakor. Az angolszász jóléti rendszereken belül a kiadáscsökkentés és a reformok kialakítása eltérő mederben zajlott, ez is a modellen belüli divergencia kialakulásához vezetett.

Északi modell

Dánia, Svédország és Finnország alkotják az északi modellt, teljesen elkülönülnek a kezdeti időszakot tekintve a többi európai jóléti államtól. Az északi jóléti államok teljesen eltérő kormányzati politikát folytatnak, valamint azok társadalmi kimenete is más, mint a többi országban. A modell alapvető jellemzője, hogy az állam szociális szerepvállalása erős, az ellátás univerzális, azaz valamennyi társadalmi csoportra kiterjed, magas a foglalkoztatás szintje, az esélyegyenlőség, a decentralizált szervezet, az erős társadalmi partnerség, a társadalmi párbeszéd kultúrája, valamint a korporatizmus. (Kvist-Greve, 2011) Az északi modell esetében a teljes foglalkoztatás iránti politikai elköteleződés megkérdőjelezhetetlen, illetve sikeresen képesek csökkenteni az egyenlőtlenségeket (nemi, jövedelmi, családi helyzetből adódó, regionális). Általánosságban megállapítható, hogy a szociális kiadások és az államháztartás szintje magas, amelyek legfőbb forrása a magas adók. A széles körű, univerzális juttatások mellett a modell egyik fő jellemzője, hogy a jóléti szolgáltatásokat helyi szinten nyújtják, így az jobban tud igazodni az állampolgári igényekhez. (Kautto et al., 2001)

Az 1990-es évek válságai hatására átalakították jóléti rendszerüket, hogy a megváltozott világgazdasági környezethez képesek legyenek alkalmazkodni. Ebben az időszakban a modell országainak számos problémával kellett megküzdeniük: növekvő költségvetési hiány és államadósság, bankválság, csökkenő belső fogyasztás, csökkenő adóbevételek, és mindezek ellenére a jóléti intézményrendszer alapjaiban nem változott meg, kismértékű kiigazításokra és kiadáscsökkentésre került sor. (Alestalo et al., 2009)

A 2008–2009-es válság hatását vizsgálva elmondható, hogy a modell országai képesek voltak a jóléti rendszerek működésén keresztül enyhíteni a válság negatív gazdasági hatásait. Ezek az országok már a válság kitörését megelőzően konszolidálták közpénzügyeiket, és az öregedő népesség problematikáját is kezelték. Az északi modell országai jól példázzák, hogy a prudens fiskális politika nem hátráltatja a jóléti rendszerek működését, éppen ellenkezőleg, válság idején ez az alapfeltétele a jóléti politikák működésének. (Hemerijck–Vandenbroucke, 2012)

Kelet-közép-európai modell

Egyre több kutatás vizsgálja, hogy a kelet-közép-európai jóléti modellek vajon önálló klasztert alkotnak-e, vagy valamilyen létező modellhez konvergálnak. Az empirikus vizsgálat azt mutatja az 1995–1997-es időszak vonatkozásában, hogy a balti államok (Észtország, Lettország és Litvánia), illetve Bulgária egy önálló klasztert alkotnak. Románia is leginkább erre a klaszterre hasonlít, azonban számos vizsgált változó tekintetében jelentős eltérést mutat. A balti országok jóléti rendszerei főként a szegénység csökkentését, valamint a foglalkoztatás bővítését tűzték ki célul. (Toots–Bachmann, 2010)⁶ Bulgária és Románia esetében a jóléti rendszerek kialakítása a többi átalakuló országhoz képest megkéssve kezdődött az 1990-es évek második felében, amelyet „kétlépcsős demokratikus átmenetnek” is neveznek. (Sotiropoulos et al., 2003) Ebben az időszakban a többi kelet-közép-európai jóléti állam közül Szlovénia egyértelműen a kontinentális klaszterbe került, illetve a Cseh Köztársaság és Szlovákia is leginkább ebbe a klaszterbe sorolható, viszont az ő esetükben már jelentősen nagyobb a távolság. Ebben az időszakban Magyarország és Lengyelország jóléti intézményrendszere nagyon hasonlít, és Írországgal, Horvátországgal és Portugáliával mutat hasonlóságot a vizsgált dimenziók mentén.

A 2014–2016-os időszakot mutató dendrogram alapján megállapítható, hogy a kezdeti időszakokkal ellentétben már egyértelműen kirajzolódik egy kelet-közép-európai klaszter. A klaszteren belül azért eltérést mutatnak a balti és balkáni országok, valamint Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Horvátország. Az 1990-es évekkel ellentétben főként a 2008–2009-es válságra adott hasonló reakcióik hozzájárultak ahhoz, hogy a kelet-közép-európai klaszter már egyértelműen elkülönüljön a többi országcsoporttól.

Összegzés

Jelen tanulmány megvizsgálta az európai jóléti államok rezsimtípusainak időbeli változásait. A kutatás a rezsimszemlélet révén meghatározta az európai jóléti államok fő rezsimjeit, valamint hogy ezek a modellek a vizsgált időtávon belül hogyan változtak.

Általános vélekedés, hogy az európai jóléti államok egyre hasonlóbbá válnak, viszont a gazdasági és társadalmi változásokra adott eltérő válaszaik révén mégis fennmaradnak az európai jóléti modellek rezsimspecifikus tényezői. Az Európai Unió országait vizsgálva a négy tradicionális európai jóléti rezsím közül az angolszász modell nem különült el egyértelműen a vizsgált időszak alatt, azonban ezt számos módszertani tényező is magyarázza, nem kizárólag a jóléti rendszerek ez irányú változásai. A kezdeti időszakban még csak részlegesen volt megfigyelhető a kelet-közép-európai klaszter, azonban a legfrissebb adatok alapján már egyértelműen elkülönül a többi modelltől.

⁶ Egészen érdekes javaslatlalt él Kovács és Pásztor (2018) tanulmánya is, amelyben a lakástulajdonlás és a polgárosodás előmozdítására tesznek javaslatot.

A hierarchikus klaszterelemzés eredményei alapján azt a megállapítást tehetjük, hogy az európai jóléti modellek továbbra is egyértelműen elkülönülnek, kivéve az angolszász modellt, a rezsimspecifikus tényezők hosszú távon is fennmaradnak. Továbbá megállapítható, hogy a tradicionális európai jóléti modellek mellett a kelet-közép-európai jóléti rezsim is önálló jellemzőkkel bír.

Függelék

Változó	1. időszak	2. időszak	Forrás
<i>Kormányzati programok jellemzői</i>			
Államháztartási kiadás (teljes, a GDP %-ában)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Horvátország esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Kormányzati egészségügyi kiadások (az államháztartási kiadások %-ában)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Bulgária, Horvátország és Szlovénia esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Kormányzati oktatási kiadások (az államháztartási kiadások %-ában)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Bulgária, Horvátország és Szlovénia esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Orvosok száma (1000 főre vetítve)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Hollandia és Szlovákia esetében)	2014–2016 átlaga	WHO Global Health Workforce Statistics
Szociális védelmi juttatások (a GDP %-ában)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Bulgária, Horvátország és Szlovénia esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Nettó társadalombiztosítási járulék (a GDP %-ában)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Horvátország esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Teljes adóbevétel (a GDP %-ában)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Horvátország esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Jövedelemadó (a GDP %-ában)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Horvátország esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Közfoglalkoztatottak fizetése	1995	2015	Eurostat
Államháztartási bevétel (teljes, a GDP %-ában)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Horvátország esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat

Szociális helyzet mutatói			
Gini	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat minden kelet-közép-európai ország esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Női aktivitási ráta (a teljes foglalkoztatáson belül)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Bulgária, Csehország, Horvátország, Lengyelország és Románia esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
A reál GDP növekedésének üteme	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Málta esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Termékenységi ráta	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Németország, Franciaország, Horvátország és Lettország esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Infláció (HICP)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Horvátország esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Születéskor várható élettartam (évek)	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Franciaország, Horvátország és Lettország esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat
Csecsemőhalálozási arány (1000 élveszületésre)	1995–1997 átlaga	2014–2016 átlaga	Eurostat
Teljes munkanélküliségi ráta	1995–1997 átlaga (legkorábbi elérhető adat Bulgária, Észtország, Görögország, Horvátország, Ciprus, Lettország, Litvánia, Málta és Szlovákia esetében)	2014–2016 átlaga	Eurostat

Felhasznált irodalom

- ADASCALITEI, Dragos (2012): Welfare State Development in Central and Eastern Europe: A State of the Art Literature Review. *Studies of Transition States and Societies*, Vol. 4, No. 2. 59–70.
- ALESTALO, Matti – HORT, Sven E. O. – KUHNLE, Stein (2009): *The Nordic Model: Conditions, Origins, Outcomes, Lessons*. Hertie School of Governance Working Paper No. 41. Berlin, Hertie School of Governance.
- ANDOR László (2017): Szociálpolitikánk negyedszázada európai tükörben. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 28. évf. 4. sz. 3–16.
- BEREND T. Iván (1996): *Central and Eastern Europe, 1944–1993. Detour from the Periphery to the Periphery*. Cambridge, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511581748>
- BEREND, T. Iván (2003): A jóléti állam: válság és kiutak. *Magyar Tudomány*, 48/109. évf. 10. sz. 1273–1278.

- BONOLI, Giuliano (1997): Classifying welfare states: a two-dimension approach. *Journal of Social Policy*, Vol. 26, No. 3. 351–372. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0047279497005059>
- BURNS, Robert B. – BURNS, Richard A. (2008): *Business research methods and statistics using SPSS*. Los Angeles, Sage Publications.
- BÜCHS, Milena (2009): The Open Method of Coordination – Effectively preventing welfare state retrenchment? In KRÖGER, Sandra ed.: What we have learnt: Advances, pitfalls and remaining questions in OMC research. *European Integration Online Papers*, Special Issue 1. Vol. 13, No. 11. DOI: <https://doi.org/10.1695/2009011>
- CERAMI, Alfio (2005): *Social Policy in Central and Eastern Europe. The Emergence of a New European Model of Solidarity*. Erfurt, Erfurt University.
- CSABA Iván – TÓTH István György (1999): A jóléti állam politikai gazdaságtana. In CSABA Iván – TÓTH István György szerk.: *A jóléti állam politikai gazdaságtana*. Budapest, Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, 7–37.
- CSABA László (2000): Az átalakulás sokszólamúsága. *Európai Szemle*, 11. évf. 2. sz. 61–84.
- DEACON, Bob (1992): The Future of Social Policy in Eastern Europe. In DEACON, Bob ed.: *The New Eastern Europe Social Policy Past, Present and Future*. London, Sage Publications. 167–192.
- ESPING-ANDERSEN, Gøsta (1990): *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton, NJ, Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1177/095892879100100108>
- ESPING-ANDERSEN, Gøsta (1996): Occupational welfare in the social policy nexus. In SHALEV, M. ed.: *The privatization of social policy?* New York, Macmillan Press. 327–338.
- ESPING-ANDERSEN, Gøsta (2002): Towards the Good Society, Once Again? In ESPING-ANDERSEN, Gøsta ed.: *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York, Oxford University Press, 1–25. DOI: <https://doi.org/10.1093/0199256438.003.0001>
- FARKAS Beáta (2011): A közép-kelet-európai piacgazdaságok fejlődési lehetőségei az európai Unióban. *Közgazdasági Szemle*, 58. évf. 5. sz. 412–429.
- FARKAS Beáta (2013): A sikeres felzárkózástól a hanyatlásig: a mediterrán országok az Európai Unióban. *Köz-gazdaság*, 8. évf. 1. sz. 183–188.
- FENGER, Menno (2007): Welfare Regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating Post-Communist Countries in a Welfare Regime Typology. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, Vol. 3, No. 2. 1–30.
- FERRAGINA, Emanuele – SEELEIB-KAISER, Martin (2011): Thematic Review: Welfare regime debate: past, present, futures? *Policy – Politics*, Vol. 39, No. 4. 583–611. DOI: <https://doi.org/10.1332/030557311X603592>
- GAL, John (2010): Is there an extended family of Mediterranean welfare states? *Journal of European Social Policy*, Vol. 20, 4. 283–300. DOI: <https://doi.org/10.1177/0958928710374374>
- GINSBURG, Norman (1979): *Class, Capital and Social Policy*. London, Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-16169-0>
- HEMERIJCK, Anton C. – MARX, Ive (2010): *Redirecting Continental Welfare in Belgium and the Netherlands*. In PALIER, Bruno ed.: *A Long Goodbye to Bismarck? The Politics of Welfare Reform in Continental Europe*. Amsterdam, Amsterdam University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511750588>

- HEMERIJCK, Anton C. – VANDENBROUCKE, Frank (2012): Social Investment and the Euro Crisis: The Necessity of a Unifying Concept. *Intereconomics, Review of European Economic Policy*, Vol. 47, No. 4. 200–229. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10272-012-0422-y>
- HEMERIJCK, Anton C. (2013): *Changing Welfare States*. Oxford, Oxford University Press.
- INGLOT, Tomasz (2008): *Welfare states in East Central Europe, 1919–2004*. Cambridge, MA, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511510175>
- IVERSEN, Torben – WREN, Anne (1998): Equality, Employment, and Budgetary Restraint: Trilemma of the Service Economy. *World Politics*, Vol. 50, No. 4. 507–546. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0043887100007358>
- KAUTTO, Mikko – FRITZELL, Johan – HVINDEN, Bjørn – KVIST, Jon – UUSITALO, Hanno (2001): Introduction: How distinct are the Nordic Welfare States? In KAUTTO, Mikko et al. eds.: *Nordic Welfare States in the European Context*. London, Routledge. 1–17.
- KORNAI János (1992): A posztoszocialista átmenet és az állam. Gondolatok fiskális problémákról. *Közgazdasági Szemle*, 39. évf. 6. sz. 489–512.
- KORNAI János (1993): *Útkeresés*. Budapest, Századvég Kiadó.
- KORNAI János (1996): *Vergődés és remény. Gondolatok a gazdasági stabilizációról és a jóléti állam reformjáról*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- KORNAI János (1997): Editorial: Reforming the Welfare State in Postsocialist Societies. *World Development*, Vol. 25, No. 8, 1183–1186. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(97\)00040-5](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(97)00040-5)
- KOUBA, Luděk – GROCHOVA, Ladislava (2013): The European Welfare State from the Prospect of New EU Member States. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, Vol. 61, No. 7. 2327–2335. DOI: <https://doi.org/10.11118/actaun201361072327>
- KOVACS, L. – PÁSZTOR, Sz. (2018): A globális jelzálogpiac helyzet és kihívásai. *Közgazdasági Szemle*, Vol. 65, No. 12. 1225–1256. DOI: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.12.1225>
- KVIST, Jon – GREVE, Bent (2011): Has the Nordic Welfare Model Been Transformed? *Social Policy & Administration*, Vol. 45, No. 2. 146–160. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2010.00761.x>
- MATSAGANIS, Manos (2013): The Crisis of the Welfare State in Northern Mediterranean Countries. In *IEMed Mediterranean Yearbook 2013*. Barcelona, European Institute of the Mediterranean. 270–273.
- NEDELKA Erzsébet (2012): A válság hatása az európai jólétre. *Gazdaság & Társadalom*, 4. évf. 3–4. sz. 17–35. DOI: <https://doi.org/10.21637/GT.2012.3-4.02>
- PALIER, Bruno (2000): “Defrosting” the French Welfare State. *West European Politics*, Vol. 23, No. 2. 113–136. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402380008425369>
- PALIER, Bruno (2006): The Politics of Reforms in Bismarckian Welfare Systems. *Revue Française des Affaires Sociales*, Vol. 1, No. 5. 47–72. DOI: <https://doi.org/10.3917/rfas.en605.0047>
- PALIER, Bruno (2010): Ordering change: Understanding the ‘Bismarckian’ Welfare Reform Trajectory. In PALIER, Bruno ed.: *A Long Goodbye to Bismarck? The Politics of Welfare Reform in Continental Europe*. Amsterdam, Amsterdam University Press. 19–44. DOI: <https://doi.org/10.5117/97890089642349>

- PÉNZES, János – PÁLÓCZI, Gábor – PÁSZTOR, Szabolcs (2014): Social Frontiers in Hungary in the Mirror of the Centre-Periphery Dichotomy of Incomes. *Eurolimes*, 11–23.
- RANGONE, Marco – SOLARI, Stefano (2012): From the Southern-European model to nowhere: the evolution of Italian capitalism, 1976–2011. *Journal of European Public Policy*, Vol. 19, No. 8. 1188–1206. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2012.709014>
- RAPKIN, Bruce D. – LUKE, Douglas A. (1993): Cluster Analysis in Community Research: Epistemology and Practice. *American Journal of Community Psychology*, Vol. 21, No. 2. 247–277. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF00941623>
- SAINT-ARNAUD, Sébastien – BERNARD, Paul (2003): Convergence or Resilience? A Hierarchical Cluster Analysis of the Welfare Regimes in Advanced Countries. *Current Sociology*, Vol. 51, No. 5. 499–527. DOI: <https://doi.org/10.1177/00113921030515004>
- SAPIR, André (2006): Globalization and the Reform of European Social Models. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 44, No. 2. 369–390. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2006.00627.x>
- SIMON Judit (2006): A klaszterelemzés alkalmazási lehetőségei a marketing-kutatásban. *Statisztikai Szemle*, 85. évf. 7. sz. 627–650.
- SOTIROPOULOS, Dimitri A. – NEAMTU, Ileana – STOYANOVA, Maya (2003): The Trajectory of Post-communist Welfare State Development: The Cases of Bulgaria and Romania. *Social Policy & Administration*, Vol. 37, No. 6. 656–673. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9515.00364>
- TAYLOR-GOOPY, Peter (2004): *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State*. Oxford, Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1537592705720491>
- TAYLOR-GOOPY, Peter (2013): *The Double Crisis of the Welfare State and What We Can Do About It*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137328113>
- TOMKA Béla (2004): Az Európai Szociális Modell múltja és jelene – kelet-közép-európai perspektívák. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 15. évf. 5. sz. 32–53.
- TOMKA Béla (2008): *A jóléti állam Európában és Magyarországon*. Budapest, Corvina.
- TOOTS, Anika – BACHMANN, Janika (2010): Contemporary Welfare Regimes in Baltic States: Adapting Post-communist Conditions to Post-modern Challenges. *Journal of Transition States and Societies*, Vol. 2, No. 2. 31–44.
- WEBER, Max (1949/2011): *Methodology of social sciences*. Illinois The Free Press of Glencoe. Reprint of 2011 published by New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers
- ZAGYI Orsolya (2011): A jóléti állam modelljének változása. *Gazdaság & Társadalom*, 3. évf. 1. sz. 128–146. DOI: <https://doi.org/10.21637/GT.2011.1.07>
- ZEITLIN, Jonathan H. (2003): Introduction: Governing Work and Welfare in a New Economy: European and American Experiments. In ZEITLIN, Jonathan H. – TRUBEK, David eds.: *Governing Work and Welfare in a New Economy: European and American Experiments*. Oxford, Oxford University Press. 1–30. DOI: <https://doi.org/10.33182/bc.v9i2.880>

